

Образование

В историческото развитие на образованието можем да забележим ясно разграничение на отношението към половете. Това е така както при организирането на неговите институции - школи, училища и университети, така и в регламентирането на достъпа на децата и младите хора до тях, а също и при оформянето на структурата на

учебните дисциплини и учебното съдържание. Заедно с анализа на расовите, класови, национални и други ограничения, историята на образованието може да бъде разгледана и от гледната точка на пола.

Нещо повече, самото училище /дори и детската градина/ са също важни инстанции по пътя на подготовката на младите хора за ролите им на мъже и жени.

В тях често пъти малките момичета и момчета са насърчавани за определени игри, или възпирани от други, които затвърждават бъдещите техни роли като мъже или жени.

Когато се създават институциите на масовото образование в буржоазното общество, достъпът до него се регламентира, а показаните в учението резултати се превръщат във важно условие за жизнен напредък. Привържениците на т. нар. образователен идеализъм през 19-ти век са смятали, че истинското социално равенство е равенството пред възможностите за образование, а останалите социални неравенства имат вторичен характер.

Различното отношение към образованието на половете, или пък тяхното равенство пред образователните институции имат също решаващо значение за възможностите на развитие на индивида.

Малките момичета и момчета често пъти са разделяни в детската градина в отделни групи, Сев. България, 1940

"Никоя не знае да чете... И ти калугерка няма да ставаш..."

Образование и пол в традиционните общества

Институциите на женското образование в Европа се създават под въздействие на идеите на Просвещението. Особено допринася за това открояването на идеята на швейцарския педагог Песталоци за връзката между семейството и социалния живот, в която се откроява ролята на майката като възпитателка. Тези възгледи откриват периметър на женското образование, като го поставят обаче в определен обществен контекст, обусловен от центрирането на това възпитание и образование на момичетата върху семейната роля.

В Югоизточна Европа образованието следва специфичните особености на отделните части на региона. В условията на живот на християнското население в Османската империя женското образование се заражда първоначално, преди всичко, в девическите ма-

настири, където момичетата, които са постъпвали като послушнички, са получавали известна книжовна подготовка. Именно от манастирите идват и повечето представителки на първите поколения учителки, които в средата на 19-ти век поставят началото на светското образование на жените и организират първите девически училища. Първоначално много семейства са гледали с недоверие на необходимостта от женско образование: те са смятали, че момичето трябва да усвои преди всичко умения, които са му необходими в домакинството или домашното стопанство и само ако се готви за манастир, му е необходима грамотност. Много семейства са били скептични и към образованието на момчетата, но за тях се откривали повече поприща, където е била необходима писмена подготовка - те са могли да станат свещеници или търговци. Промяната на отношението към девическото образование се дължи преди всичко на проникването на идеите на Просвещението и на схващането, че обществото има нуж-

Първите дипломирани момичета от Девическия колеж, Турция, 1913 г. (Личен архив на Зехра Тоска)

да от образовани майки. С тези аргументи организираните през средата на 19-ти век женски дружества пропагандирали женското образование и подпомагали момичетата да учат:

"Неученият човек е неодаляно дърво. Учението е капитал, който ни молец го яде, ни крадец го краде" - пише по това време една от първите деятелки на българските женските дружества.

Новнякои от регионите на Югоизточна Европа още през 19-ти век грамотността - включително и за жените обхваща по-големи части от населението - това са преди всичко части от Австро-Унгария, където всеобщото образование става задължително още през 18-

ти век. В Унгария първите училища за момичета са създадени още в края на 18-ти век. И в другите региони на Югоизточна Европа делът на грамотните хора бързо нараства през първата половина на 20-ти век. Темповете на нарастване на грамотността на жените се виждат добре в Турция, където в рамките само на две поколения делът на грамотните жени се покачва от по-малко от 10% на над 70%:

**Дял на грамотното население
според пола**

Година	Жени %	Мъже %
1935	9,81	29,35
1955	25,61	55,94
1990	71,98	88,81

Дял на жените сред грамотното население

Година	Дял на жените сред грамотното население в %
1935	26,35
1955	30,78
1990	44,21

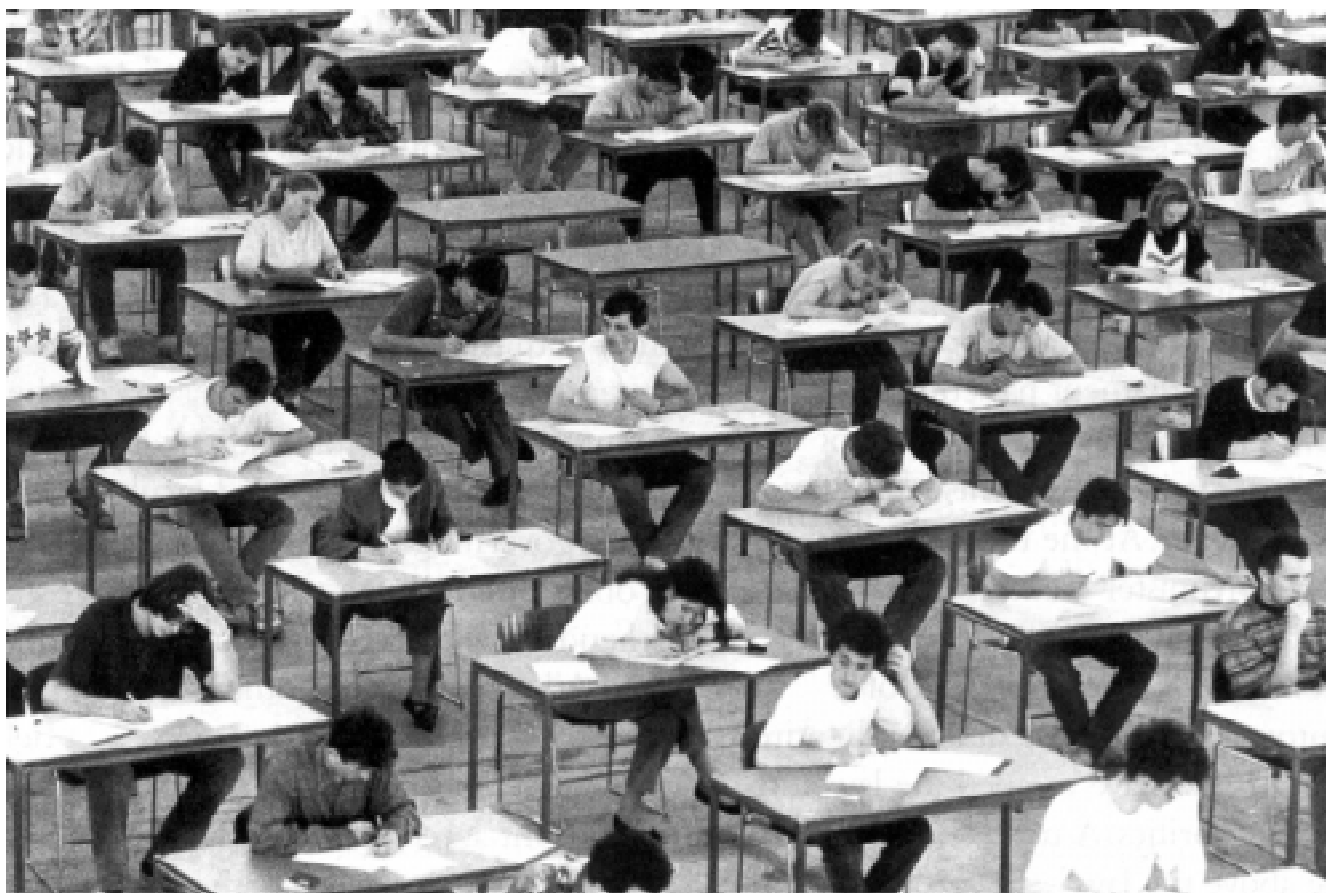
Жените в статистиката 1927-1992. Институт по статистика. Република Турция, 1995.

"Всяка година плачех да ме запишат в гимназията...."

Модерното общество: образование и жизнен план

Дълго време в края на 19-ти и началото на 20-ти век училищата не са могли да обхванат трайно голяма част от децата, особено в селата, и те често прекъсвали училище. Селските момичета и момчета, особено в планин-

ските райони трябвало да вървят часове пеша, за да отидат на училище. Често пъти при някакъв повод в семейството: болест, пътуване и т.н. селските деца били спирани от училище, и най-често това били момичетата. Те трябвало често да заместят майката или да ѝ помагат за гледането на другите деца. Промяната в отношението към училището и към образованието на момичетата е важна промяна в мисленето на хората. С разширяването на женското образование, по-високите училища - гимназиите се превърнали за много момичета в места, където се градели и споделяли жизнени планове и се разгръщали техните мечти. За много от девойките образованието и придобиването на професия били единственият начин да бъдат самостоятелни или пък да могат да подпомагат семействата си. Много момичета започнали да живеят със стремежи за обществена работа и професионална реализация: за кариера като учителки, лекарки или медицински сестри, а

Изпитна сесия в Белградския университет, 90-те години (Transitions, 1998)

по-късно за аптекарки, адвокатки, архитекти и инженери. Възпитавани, че като жени те хен морален дълг е да служат на другите, много от тях се насочват към обществена дейност. Разрастването на обществените служби в края на деветнадесети век направило възможно жените с образователен ценз да навлязат и в чиновническото поприще. По-нататъшното образование се изправило като реална необходимост и бил поставен въпросът за университетско образование. Искането за достъп до университета предизвикало обширни обществени дискусии. Неговите противници изтъквали най-различни аргументи: една част смятали, че жените не са способни на дълбочина и разсъждения, необходими за академична работа. Най-крайните поддържали тезата, че висшето образование и напрежението на университетското следване може да се окаже гибелно за "слабия" женски организъм. Други изтъквали морални съображения: висшето образование на жените щяло да разруши семейството. Пак заради семейството се изтъквала и опасността жените да се включат в обществените борби, с което да погубят ценностите на съпружеството и майчинството. Така върху борбата за висше образование се фокусирали голяма част от дискусиите за равенството и равнопоставеността на половете. Тя сплотила на много места женските дружества и така университетското женско образование станало важен момент в борбата на женските организации във всяко отделно общество за равнопоставеност на жените.

Никъде и в никоя страна достъпът на жени до висше образование не минава гладко и без ожесточена обществена полемика, което показва колко основополагащи за обществото проблеми засяга той. В Университета в словенската столица Любляна през 1919 г. жените - студентки са едва 3% от общия брой на студентите, но двадесет години по-късно - в 1939 г. са вече близо 20% от всички студенти, а днес те са повече от половината - 59 %.

Албания, 70-те

В Унгария борбата за висше образование на жените започва още през 70-те години на 19-ти век. Първите унгарки завършват висшето си образование в чужбина: такъв е примерът на първата унгарска лекарка Вилма Хугонаи. Приблизително по същото време отново в Швейцария завършва медицина и първата българка - д-р Анастасия Головина. В Турция първите жени за допуснати до висше образование в 1914 г., а в България - в 1901 г. Както виждаме, още преди Първата световна война навсякъде в Югоизточна Европа жените успяват да наложат своето присъствие в университетите. В процеса на следване още при първите поколения студентки се открояват и съществените различия между половете по отношение на промените, които следването внася в структурата на техния жизнен път. Така например в Софийския университет в средата на 20-те години според едно студентско преброяване от 2601 мъже - студен-

Първа книга, 1915

ти, женени били 245, но от 1004 студентки - само 32. Очевидно семейните грижи се отразяват по различен начин на академичните занимания на жени и мъже. Това поражда необходимостта от специални облекчения за студентките-майки. Друга диспропорция, която се запазва продължително време, е съотношението в Университета между мъже и жени от село. Докато мъжете при същото преброяване от село били 518, броят на жените е 28. Но въпреки тези диспропорции, университетите се превърнали и в място на равноправно общуване между половете и източник на нови форми на студентски живот и младежка култура.

Въпреки, че след Втората световна война страните от Югоизточна Европа споделят общите тенденции на изравняване на образователните възможности на двата пола, много от регионалните и социални различия във възможностите и шансовете за образование се

запазват до съвременността и дори се увеличават. Особено това се отнася до регионите, които са засегнати от военни конфликти, както и от силни социални проблеми като безработица и масова емиграция. Тези различия се отнасят и до достъпа до обучение по чужди езици, в компютърни умения, или съвременно професионално образование.

Източници

През 19-ти век жените с по-високо образование са нещо необичайно.

1. Спомените на Съба Вазова (1832-1912 г.) (България)

[...] През 1847 ме сгодиха и тогава брат ми Георги, който бе свършил в Пловдив по гръцки и френски много добре позна, че желая да се науча да чета... Тогава бях на 14 години. Ази нямах наситка на прочитание. Ако плетях чорап - книгата при мене; ако шетах или държах детето на майка ми - книгата ми беше все в ръката. Често майка ми ме мъмреше, що не си гледам работата, ами си губя времето: "Калугерка няма да бъдеш, а мирянка. Никоя не знае да чете, само Неделя Гулюва. По нея ли приличаш, та си грабнала тая книга. Взимай си чорапа!"

Празник дойде ли, като прегледам стаите да са чисти... облеча се, па седна в некая поскрита стая. Четях по цял ден. Прочетах Плутарх, Телемах, Робинсон /Робинсон идеше подлистник в некая газета/, песнопойки и много други прочити... От после, като прочитах вестници, които приимаше големият ми брат, учах новини, та често празник идеха роднините ни подир обед да им почета нещо... или да им кажа новини." [...]

Съба Вазова, Спомени.

Отговорете на въпросите

1. Къде Съба Вазова се е научила да чете?
2. По какво се отличава образованието на момичето и момчето в семейството в средата на 19-ти век?

3. Защо Съба Вазова се научава да чете на 14 години?

- защото не е имала желание да учи
- защото е била бедна
- защото се е смятало, че четенето е необходимо само за момичета, които ще бъдат монахини

• защото родителите ѝ не са смятали за необходимо децата да учат

• защото едва тогава брат ѝ се заема с нейното образование

4. С какво биографичният път на момичето тогава се различава от съвременния?

5. Какви умения на момичето се ценят тогава от нейното семейство?

- да чисти
- да бъде добра ученичка
- да готви
- да помага на майка си
- да плете
- да посреща гости

6. Днес момичетата могат ли да плетат чорапи? Необходимо ли им е това умение? Вие лично можете ли да плетете?

7. Какви книги чете Съба Вазова? Интересни ли са тези книги днес?

2. Спомени на Ефросина Николова, родена 1885 г.

От "Аз съм двойна майка. Баба Фроска разказва..."

[...] "Мина се цела седмица, не хода на училище, плача, моля се на мама, че ще ѝ помагам, и ще върша каквото ми каже, само да си хода на училище, мама ми казва, не плачи. Стига ти е толкоз, ето нали знаеш писма на баща ти да пишеш и на колко други, аз като съм неграмотна, да не съм загинала... без теб не мога да гледам детето, баба ти е много далече, зима иде... Аз плача, чета си уроци-

Практическо земеделско училище, България, 30-те

те, идваха дружките и ми казваха, какво става, в училище питат защо не идва Фроска...

... Чантата с учебниците си я пазах като свято нещо, често си четях в учебниците, а със същата чанта ходи братчето ми Михо на училище, но той не учеше, не му вървеше така като мене." [...]

Отговорете на въпросите:

1. Какви са били причините момичето да бъде спряно от училище?

2. Посочете онези места в текста, от които разбирате, че момичето много е искало да ходи на училище.

3. Биографията на Вилма Хугонай (Унгария, 19-ти век)

Вилма Хугонай Георгине Силаси прочита една статия в списание "Хон" издавано от Мур Йокай за това, че в Швейцария на жените им

е разрешено да учат. Тя чете и се образова сама, но когато синът ѝ стана на 6 години, свекървата поема обучението на детето. Съпругът ѝ не можеше да разбере защо традиционният начин на живот на една благородна дама не я задоволява. Семейният съвет, състоящ се само от мъже, и разрешава да учи, но без право на издръжка. Тя използва семейните си бижута, за да подсигури шестгодишното си обучение; по финансови причини става и вегетарианка.

Завършва през 1879 г. и се връща вкъщи заедно. В Унгария се опитва да легализира дипломата си, но комисията приема молбата и за матура, без да признае дипломата ѝ, защото на жените не им е разрешено да работят като лекари. Съветват я да се запише в курс за акушерки и тя завършва този курс с достойнство, въпреки че вече има диплома за лекар. После започва работа като акушерка. През 1884 г. се развежда и посвещава целият си живот на медицината. Декретът за отваряне на Факултет по изкуствата и медицина ѝ позволява да легализира диплома и научната си степен. Вече 50 годишна, тя трябва да издържи още три изпита и получава степен на 16 май 1897 г. Умира през 1922 г.

Отговорите на въпросите:

1. От каква обществена среда в унгарското общество идва тя? От кои места от текста разбирате това?

- До каква степен тя следва традиционния за тогавашното време жизнен път на жените?
- Намира ли разбиране у своя съпруг?

2. С какви средства тя се издържа при следването си?

- С какви материални трудности се сблъсква?

3. Къде отива тя след като завършва?

4. Какво практикува? Призната ли е нейната диплома?

5. Какво се случва с нейното семейство?

- На каква възраст тя окончателно е призната като лекарка?
- Правилно ли е постъпила Вилма Хугонаи

като е напуснала за няколко години семейството си?

- Правилно ли е постъпило нейното семейство като я е лишило от финансова подкрепа?

- Какви жертви бихте направили за да осъществите своята мечта да учите?

- Как трябва да постъпи един човек, ако семейството му не подкрепя неговите стремежи?

Изберете:

Съпоставете благоприятните условия, които са направили възможно една жена през 19-ти век да стане лекарка с трудностите, които тя е трябвало да преодолее, като посочите верните твърдения:

а. Никъде в Европа през 19-ти век не се допускат жени до висше образование

б. Жените не могат да разполагат със своята собственост

в. Разводът не е разрешен

г. В Унгария жените са имали право да практикуват като лекари

д. Съпрузите са били благосклонни към висшето образование на съпругите си.

Идеята, че жените не са способни да заемат публични длъжности или да правят научна кариера се разпространява и от някои учители в училище. Известният югославски писател Бранислав Нушич ни връща обратно към 1870-те с неговото забележително чувство за хумор.

4. Автобиография, Бранислав Нушич (Югославия, 1924)

"...Но когато /учителят по математика/ трябваше да ни обясни значението на нулата настана истинско объркване, което постави и него в затруднение. Той опитваше различни начини, но или на него не му се удаваше да ни обясни, или ние не можехме да го разберем.

Курс по готварство, България, 1938 година

- Нулата, деца, не е нищо, и все пак може да бъде нещо. Когато е сама, не е нищо, не струва и лула тютюн, но като я поставиш след числото едно, става десет. А като я поставиш след две, става двадесет. Бог знае защо, но така е. Не може лесно да се обясни. Но ето - например моята жена... Преди да се ожени за мене, да кажем, моята жена е била нищо и никакво, а сега с мене, сега, тя е госпожата на господин учителя. Така ли е? - Така е! - отговори целият клас. - След това обяснение, разбира се, всички започнахме да смятаме съпругата за нула, а всяка десетица ни изглеждаше като брачна двойка. В нашата детска фантазия госпожите от нашия град ни се струваха нули, а цифрите край тях бяха техните мъже. Даже определени хора ни изглеждаха като определени цифри. Така например окръжният началник и неговата госпожа ни приличаха на числото 90."

Отговорете на въпросите:

1. В кое време се развива действието според вас?
2. Как учителят по математика представя нулата? Какво разбираме за отношението на учителя по математика към жените?
3. Какви обобщения правят децата след урока?
4. Как самият автор се отнася към този училищен спомен и откъде разбирате това?
5. Съгласни ли сте с това описание на нулата? Помага ли то за математическото образование на децата?
6. Какво мислите за твърдението, че жената без мъжа е нула, че е нищо?

Подчертайте верните твърдения:

Как и защо според вас на учителя по математика му е хрумнало това сравнение?

- защото неговата съпруга не е толкова образувана
- защото тя е икономически зависима
- защото нейното обществено положение се определя от неговото
- защото той има професия, а тя няма
- защото в неговото обкръжение няма жени, които имат собствено положение в обществото.

Някои девойки са имали шанса не само да учат, но и да ходят на екскурзии.

Следващият текст е откъс от едно есе "Пътят към вечния град" на Захарина Ничева, студентка в 8-ми клас

5. Впечатления от екскурзията на учениците от Първа софийска девическа гимназия в Италия през 1929 г.

"Да видя Италия в действителност бе за мен нещо, което мъчно можех да си предс-

тавя; тя бе за мен едно от най-красивите видения на моите още ранни мечти, за нея бех създала цел мир, тя живееше в душата ми и се развиваше от самата мен. А ето, че ще отида в страната, от която Гьоте така мъчно се разделяше и обичаше повече от студена-та си родина, където почива Шели, където почина и Пенчо Славейков - философът на нашата поезия, големият идеалист в живота. ...Вървим по правата, добре постлана и широка улица, от двете страни на която се издигат развалините. ...Затварям очи: улицата широка и чиста. ...Пъстра тълпа от патриции, продавачи и роби. ...Гордата фигура на трибуна предизвиква шушукания и поздравии. ...Тежка окована врата се тропва и скрива младия горд патриций.

Напускаме Ostia antica, хвърляме прощален поглед на старата царица и отиваме в самото пристанище. ...Игривият ветрец зашумява в зелените листа на палмите, маслините и пиниите. Техният тъжен шепот ведно със звънливия ропот на вълните се издига наго-

Студенти по физика на Витоша, 30-те години

Босна, 30-те години

ре, за да се слее с шумните и весели смехове на младите българки, приготвени за снимка. Напускаме Остия, а после и Рим... Хвърлям 10 цента във фонтана "Di Trevi" и казвам - довиждане!"

Отговорете на въпросите:

1. С какви чувства и вълнения заминават ученичките за Италия?

2. Какво бихте казали за образованието на ученичката Захарина Ничева?

- Как образованието на тогавашните момичета се отразява на тяхното възприятие на чуждата страна?

- Кое ги впечатлява най-много в Рим?

3. Какво те не забелязват в Рим, като имате предвид какво управление има Италия по това време? Как си обяснявате, че тя никъде не споменава политически или социални проблеми?

- тя не ги забелязва, защото в семейната ѝ

среда те не се дискутират

- в училище не очакват от нея да дискутира политически и социални въпроси

- тя иска да се представи пред учителката по литература като образовано момиче и силна ученичка

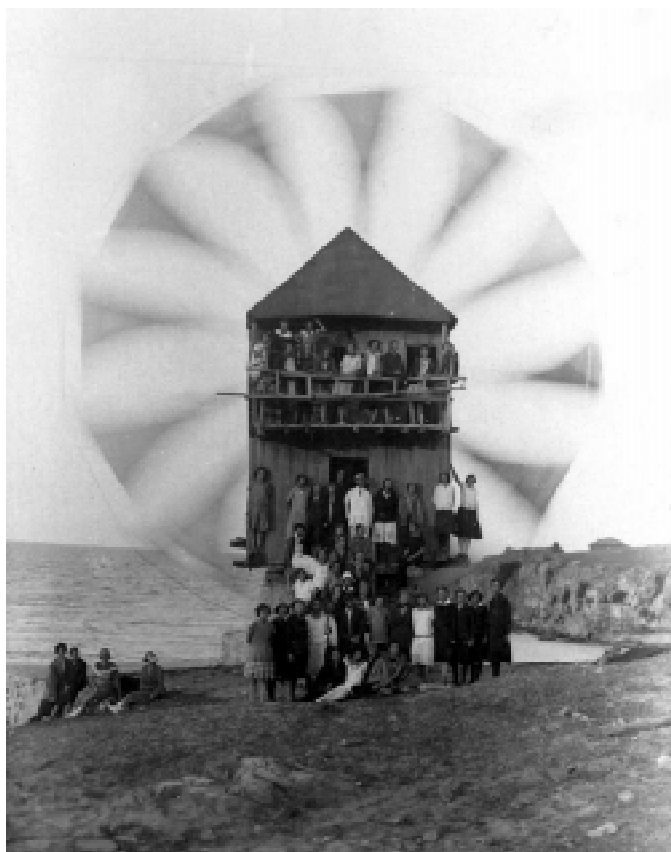
4. Вие на какво бихте обърнали внимание в една чужда страна:

- на живота на младите хора там
- на социалния живот и проблеми
- на туристическите забележителности
- на клубовете и заведенията
- на модата.

5. Как образованието може да развие възбуждането на ученичките?

6. Опишете един град в друга страна и се опитайте да откриете кое е повлияло на вашето възприятие за него?

7. Какво се е променило във възможностите за комуникации между младите хора в Европа от времето, когато е написан този ученически пътепис?

Ученическа екскурзия до Черноморието, 1926 г.

Тук ще откриете един друг пример за момиче, което получава високо образование и прави кариера като музикантка

6. Биография на Суна Кан (Турция)

"Суна Кан е родена в Адана, Турция. Тя започва да свири на цигулка, когато е петгодишна, и изпълнява първия си концерт за цигулка в А мажор на Моцарт и концерт в А минор на Виоти, когато е на девет години. Тя продължава образованието си в Анкара при Изет Албайрак и Лико Амар. През 1949 г. заминава да учи във Франция със стипендия, специално отпусната от Великото народно събрание на Турция. Тя учи при Габриел Буйлон в Парижката консерватория, която завършва през 1952, печелейки първа награда. По-късно получава званието "държавен артист" от Турското правителство. Тя е отличена също с наградата "Кавалер на ордена на националната чест" на Френското правителство. С концертните си турнета на

Суна Кан е обхванала до сега по-голямата част от света: Англия, Франция, Германия, Италия, Швейцария, Белгия, Холандия, Швеция, Норвегия, Русия, Китай, Япония, Южна Америка, Канада и САЩ. Тя е свирила с много световно-известни оркестри като Лондонския симфоничен оркестър, Филхармонията на Лос Анджелис, Гражданския оркестър (Холандия), Московския симфоничен оркестър, Симфоничния оркестър на френското радио, и с велики диригенти като Ищван Кертес, Артур Фидлер, Ханс Росбауд, Готхолд Лесинг, Луис Фремо, Мишел Плесон. Тя е работила и с известни музиканти като Йехуди Менухин, Игор Безродни, Пиер Фурние, Андре Навара, Фредерик Ридал, с които е изпълнявала концерти за две цигулки.

Днес в допълнение към концертите, записите и предаванията, тя работи и като професор по цигулка в университета Билкент, Факултет по изкуствата, Анкара.

Отговорете на въпросите:

1. Какви постижения има Суна Кан и как ги оценявате?
2. В каква област на музикалното изкуство се проявява Суна Кан?
3. Защо тя е трябвало да започне да свири толкова рано?
4. Как държавата подкрепя талантливите момчета и момичета?
5. Какво обществено признание Суна Кан получава в Турция?
6. Какво е нейното международно признание?
7. Какви други балкански музиканти и музикантки познавате?
8. В кои музикални жанрове балканските музиканти са най-известни?
9. Имате ли любим изпълнител или състав от Югоизточна Европа?